
ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN MEYDAN OKUDUĞU MİLLİYETÇİLİK KİMLİK SİYASETİ: Ulus, Ulus-Devlet ve Liberal Demokrasi

Nafiz TOK*

Doğu ve Orta Avrupa'daki otoriter komünist rejimlerin çökmesinden hemen sonra Francis Fukuyama *The End of History and the Last Man (Tarihin Sonu ve Son İnsan)* (1992) adlı kitabında Soğuk Savaş döneminin liberal demokrasinin nihai zaferiyle sonuçlanmasının ardından artık insanoğlunun ideolojik evriminin son noktasına ulaştığını ve Batı liberal demokrasinin insan yönetiminin nihai biçimi olarak evrenselleştiğini ilan ediyordu. Beşeri gelişimin nihai formu olarak liberal demokrasi bundan böyle rakipsizdi, evrenseldi. Ancak Fukuyama'nın liberal demokrasinin nihai zaferini ilanından çok kısa bir süre sonra Soğuk Savaş Dönemi'nin ideolojik çatışmasının yerini dünyanın hemen her bölgesinde ortaya çıkan etnik, dini ve ulusal gruplar arasındaki çatışmaların aldığını gördük. İslam Dünyası'nda İslami radikalizmin, Batı'da ise ırkçılık ve yabancı düşmanlığının yükselişine şahit olduk. Tüm dünyada dini, etnik ve ulusal kimlikleri adına çeşitli taleplerde bulunan "kabilelerin geri dönüşüne" tanıklık ettik (Walzer, 1995). Ortaya çıkan bu gelişmeler, Fukuyama'nın iddialarını çürütürcesine, liberal demokrasinin ne evrenselleşmesini tamamladığını

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

ne de beşeri yönetimin nihai biçimi olma iddiasında bulunacak kadar krizlerden muaf ve siyasal sorunlarla başarıyla başa çıkabilme kapasitesine sahip olduğunu gösterdi. Dahası bu gelişmeler liberal demokrasiye meydan okuyan yeni bir siyaset türünün ortaya çıkışının habercisiydi: *çokkültürcülük kimlik siyaseti*.

Çokkültürcülük kimlik siyaseti sadece hakim siyasal yönetim biçimi olan liberal demokrasiye değil, aynı zamanda hakim siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devlete ve onun homojenleştirici kimlik siyasetine-*milliyetçiliğe*-de meydan okuyordu. Bir siyasal örgütlenme biçimi olarak ulus-devlet; milliyetçi ideolojinin homojenleştirici kimlik siyasetinin bir ürünüydü. Milliyetçilik kimlik siyaseti, devletin sınırları içerisinde herkesin paylaştığı homojen tek bir dil, tek bir kültür ve tek bir kimlik olmasını talep ediyordu: Ulusal ve siyasal olanın çakıştırılmasını hedefliyordu. Böylece, ulus-devlet içerisinde dil, kültür ve kimlik, siyasal mücadele alanının dışında bırakılmak isteniyordu, bu durum siyasal toplumun birlik ve istikrarı için zaruri görülerek. Sonuçta da milliyetçiliğin homojenleştirici kimlik siyaseti, ulus-devlet sınırları içindeki çoğulculuk sorununu¹ değer çoğulculuğuna indiriyor, siyasal mücadelenin alanını da sosyal refah, siyasal güç ve toplumsal imkanlardan faydalanma mücadelesinden ibaret kılıyordu. Bu durum da liberal demokrasinin iyi işlemesi için gereken birlik ve istikrar koşullarını ortaya çıkarıyordu.

Ancak çokkültürcülük kimlik siyaseti denen bu yeni siyaset türü ile birlikte kültür, kimlik ve dil tekrar siyasal alana dönerken, siyasal mücadelenin alanı sadece sosyal refah, siyasal güç ve toplumsal imkanlardan faydalanma ile ilgili olmaktan çıkmış, grup kültür ve kimlikleri adına yapılan talepler siyasal mücadele alanının merkezine yerleşmiştir. Çokkültürcülük kimlik siyaseti, grup kimliğinin öneminden yola çıkar ve grup kimliği adına siyasal niteliği olan bazı taleplerde bulunur. Bu yüzden etnik, dini ve ulusal kültürel gruplardan yerli halklar ve göçmenlere, feministlerden eşcinsellere, yeşillerden özürülülere kadar türlü grupların kendi grup kimlikleri ile ilgili olarak dile getirdikleri geniş bir talepler yelpazesi çokkültürcülük kimlik siyasetinin kapsamına girer (Tok, 2006). Bu anlamda çokkültürcülük kimlik siyaseti,

¹ Çoğulculuk hem kültürel çoğulculuğu (ulusal, etnik ve dini grupların çeşitliliğini) hem de değer çoğulculuğunu (siyasal görüş, ideoloji, ahlaki ve dini inanç ve tutum, değer ve yaşam biçimi vb. konulardaki çeşitliliği) içerir ve modern demokratik toplumların içkin bir özelliğidir. Kültürel çoğulculuk ve değer çoğulculuğu ayrımı ve bu çoğulculuklardan kaynaklanan farklı sorunlar için bkz. (TOK, 2003: Bölüm 5).

ortak özellikleri grup kimliğine dayalı siyaset yapmak olan bir birlerinden yapı ve karakterce farklı (yukarıda sıraladığımız) grupları ve bunlarla ilgili (feminizm, çevrecilik ve çokkültürcülük gibi) birden çok siyasal ve düşünsel akımı kapsar.²

Bu özellikleriyle çokkültürcülük milliyetçiliğin homojenleştirici kimlik politikasına meydan okuyup, Fukuyama'nın beşeri gelişimin nihai siyasal yönetim biçimi olarak ilan ettiği ulusların özyönetimi fikrine dayalı liberal demokrasinin kamusal alanında farklılığın müzakere edilmesi, tartışmaya açılması ve temsil edilmesi noktasına odaklanır (Benhabib, 1999: 13). Böylece kimliklerin ve farklılıkların müzakeresi (ulusal kimlik ve yurttaşlık kimliği gibi) homojenleştirici kimlik modellerine dayanan ulus-devletin ve liberal demokrasinin küresel çapta karşılaştığı en önemli siyasal sorunlardan biri durumuna gelir (Connolly, 1995).

Bu çalışma çokkültürcülük kimlik siyasetinin meydan okuduğu milliyetçiliğin homojen kimlik politikasının işleyişini irdeliyor.³ Hakim kimlik siyaseti–*milliyetçi kimlik siyaseti*, hakim siyasal örgütlenme biçimi–*ulus-devlet* ve hakim siyasal yönetim biçimi–*liberal demokrasi* arasındaki ilişkinin doğasını açıklamayı amaçlıyor. Çalışma milliyetçiliğin homojenleştirici kimlik siyasetinin işleyişini ve bu süreçte ulus, ulus-devlet ve liberal demokrasinin ortaya çıkışını inceleyerek başlıyor (1. Bölüm). Daha sonra temel liberal demokratik değerler olan bireysel özgürlük, demokratik yönetim ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde ulusal kültür, dil ve kimliğin oynadığı rol ortaya konarak, ulus-devlet ve liberal demokrasi arasındaki ilişkinin doğası açıklığa kavuşturuluyor (2. Bölüm). Son bölümde ise milliyetçilik kimlik siyasetine, ulus-devlete ve liberal demokrasiye meydan okuyan çokkültürcülük kimlik siyasetinin, ne gibi değişim ve dönüşümler için zorladığına yönelik, sonuç niteliği taşıyan kısa ve genel bir değerlendirme ortaya konuyor (3. Bölüm).

1. Milliyetçiliğin Homojenleştirici Kimlik Siyaseti:

Ulus, Ulus-Devlet ve Liberal Demokrasi

² Çokkültürcülük kimlik siyaseti geniş anlamda kullanıldığında burada sıraladığımız (dini, etnik, ulusal, göçmen, feminist, çevreci vb.) tüm grupların kendi grup kimlikleri ile ilgili kimlik siyasetinin genel adıdır. Dar anlamda kullanıldığında ise sadece etnik, dini ve ulusal grupların kimlik siyasetini kapsar. Geniş anlamda çokkültürcülük buradaki kullanımda olduğu gibi dar anlamda çokkültürcülüğü barındırır. Bundan sonra bu çalışmada çokkültürcülük kimlik siyaseti dar anlamda kullanılmaktadır.

³ Çokkültürcülük kimlik siyasetinin talepleri ve bunların sonuçları daha önce başka çalışmalarımıza konu olduğu için, bu çalışmada ayrıntılı olarak incelenmiyor. Sadece, sonuç bölümündeki değerlendirmelerde bu konuya kısaca değinilmekle yetiniliyor. Çokkültürlülüğün siyasal sonuçları ve çokkültürcülük siyaseti için bkz. TOK (2003 ve 2006).

Çağdaş siyaset teorisyenleri adalet, temel hak ve özgürlükler, yurttaşlık, demokrasi, siyasal toplum vb. konularda teoriler geliştirirken, analizler yaparken genellikle bir ulus-devlet modeline dayalı olarak çalışırlar.⁴ Bazen bu teori ve analizlerin ulus-devlet odaklılığı açıkça ifade edilir. Çoğu kez ise bu durum kurcalandığında ortaya çıkacak gizli bir varsayım olarak kahr, çünkü siyasal normların ulus-devlet içinde uygulandığı varsayımı o kadar yaygındır ki, birçok teorisyen teorilerini geliştirirken analizlerini yaparken bu varsayımı açıkça dile getirmeye gerek bile duymaz (Kymlicka ve Straehle, 2001: 221; Gray, 2003: 114). Aynı şekilde liberal demokrasi ile ilgili geliştirilen teoriler ve yapılan analizler de bu duruma bir istisna teşkil etmez. Onlar da açık ya da gizli bir ulus-devlet modeline dayandırılır; liberal demokrasinin ulus-devlet sınırları içinde işlediği (açık ya da gizli olarak) varsayılır. Bu varsayım ulus-devlet yanısıra ulus ve ulusal kimliğin liberal demokrasi açısından rolünün ne olduğu sorusunu akla getirir.

Liberal demokrasi ile ulus-devlet arasında nasıl bir ilişki vardır? Liberal demokrasi teorisi ve pratiği neden ulus-devlet formunda bir siyasal toplumla temellendirilme ihtiyacı duyar? Bu ve benzeri soruların irdelenmesi, Fukuyama'nın iddia ettiği gibi evrensel olarak nihai zaferi elde etmemiş olsa da, liberal demokrasinin küresel çapta yayılmakta olduğu ve çokkültürlülük kimlik politikasının meydan okumalarına ve küreselleşmenin aşındırıcı etkilerine rağmen ulus-devletin hala çağdaş siyasal toplumların hakim siyasal örgütlenme modeli olma özelliğini koruduğu günümüzde daha da önem kazanmaktadır. Bu soruların cevabını aramaya milliyetçiliğin homojenleştirici kimlik siyasetini ve bunun sonucu olarak ulus, ulus-devlet ve liberal demokrasinin ortaya çıkışını irdelemekle başlayalım.

Ulus-devlet de liberal demokrasi de Batı kökenlidir. Ulus-devlet Batı'da ortaya çıkan bir siyasal örgütlenme biçimi ve liberal demokrasi de yine Batı'da ortaya çıkan bir siyasal yönetim biçimi olarak son iki yüzyılda tüm dünyaya yayılmıştır. Hatta tarihsel olarak Batı'da liberal demokratik siyasal yönetimlerin ve ulus-devletlerin kaynaşmış bir biçimde geliştiğini söylemek yanlış olmaz. Bu kaynaşmayı sağlayan ise 1789 Fransız Devrimi ile birlikte doğan ve ulus-devlet idealini gerçekleştirmeyi amaç edinen milliyetçilik ideolojisi olmuştur. Milliyetçilik ideolojisinin doğuşu ile birlikte kısa süre içerisinde (ondokuzuncu yüzyıl ortalarında) ulusal bağımsızlık ve birlik

⁴ Örneğin bkz. John Rawls (1972 ve 1996) ve Ronald Dworkin (1985 ve 1989).

mücadelesiyle, sınırlı ve anayasal yönetim talebi kaynaşmıştır (Heywood; 2006: 160). Ulus-devlet idealinin gerçekleştirilmesi mücadelesi ile (ulusun kendi kaderini tayin hakkının bir ifadesi olarak görülen) liberal demokratik yönetimin kurulması mücadelesi çoğu kez birlikte verilmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi ulus-devletin siyasal bir örgütlenme biçimi olarak tarih sahnesine çıkması milliyetçilik ideolojisinin doğması ile olmuştur. Milliyetçilik ideolojisinin bir ürünü, hatta en önemli ürünü olan ulus-devlet, siyasal yönetimin sınırlarının ulusun sınırlarıyla çakıştığı bir siyasal örgütlenme biçimidir. Bu halihazırda varolan bir siyasal örgütlenme biçimi olmaktan çok milliyetçilik ideolojisinin gerçekleştirmeyi hedeflediği bir idealdir. Ulus-devlet idealinin gerçekleştirilebilmesi için milliyetçilik devlet ve kültürün evliliğini hedefler (Gellner, 1997: 50-51); siyasal toplumun kültürel olarak homojenleştirilmesi suretiyle siyasal ve ulusal (kültürel) birimlerin çakıştırılmasını amaçlar. Ortak bir kültürel (ulusal) kimliği paylaşan bir halkın (ulusun) kendi kendini yönettiği bir siyasal örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkan ulus-devlette topluluk kimliği (ulusal kültürel kimlik) ile yurttaşlık kimliği (siyasal anayasal kimlik) birbiriyle çakışır. Çakışan bu kimlikler kendi kendini yöneten otonom bir siyasal topluluk olarak ulus-devletin birlik ve istikrarı için gerekli olan bağları sağlarlar. Böylece ulus-devlet içerisinde hem kültürel bütünlük, hem de siyasal birlik birbirlerini destekleyerek aynı anda gerçekleşmiş olur. Milliyetçi ideolojiye göre, ulus ancak hem kültürel hem de siyasal birliği bu şekilde çakıştırarak gerçekleştiren egemen ulus-devlet biçiminde örgütlenerek varolabilir; kendi kaderini tayin edebilir. Ulusun kendi kaderini tayin hakkı da ifadesini liberal demokratik yönetimde bulur.

Ancak çoğu devlette daima kültürel (etnik; dini ve dil yönünden) bir çeşitlilik olagelmişti ve bu kültürel olarak homojen ulus-devlet idealinin gerçekleştirilebilmesi için öncelikle ulusun yaratılması gerekiyordu. Bir başka deyişle ulus-devlet olabilmek için önce ulus inşa edici devlet⁵ olmak gerekiyordu (Kymlicka, 2001: 229). Bu yüzden devletler sınırları içerisinde tek, homojen bir dil, kültür ve kimlik yaratıp⁶, bunu ülkede

⁵ Ulus-inşa etme süreci o kadar sıkıntılı bir süreçti ki, bugün bile pek çok devlet tam olarak ulus-devlet aşamasına başarıyla geçememiştir. Hala ulus-devlet olma yolunda çeşitli sorunlarla boğuşan ulus inşa edici devlet aşamasındadırlar.

⁶ Devletler tarafından yaratılan bu ulusal dil, kültür ve kimlik yoktan var edilmemiş, baskın ya da egemen olan etno-kültüre dayalı olarak yaratılmıştır. Bu durumun, not 3'de açıklandığı gibi, devletin sınırları içerisinde yaşayan farklı kültürel grupların ulus-inşa etme politikalarına karşı takındıkları tutumlar bakımından önemli sonuçları olmuştur.

yaşayan tüm insanlara ulusal dil, kültür ve kimlikleri olarak benimsetmek suretiyle kendi uluslarını inşa etmeye giriştiler (Gellner, 1983; Hobsbawm, 1990; Anderson 1991). Bunu yaparken de genel olarak ulus inşa etme politikaları denilen çok çeşitli politika ve stratejiler izlediler. Bu politika ve stratejilerin en önemli araçları ise başta milliyetçi ideolojinin hedefleri doğrultusunda bir müfredata sahip olarak yapılandırılan kamusal eğitim sistemi olmak üzere, ulusal medya, zorunlu askerlik hizmeti, vatandaşlığa, ulusal dile, sembollere, eğitime ilişkin yasalar vb. olagelmıştır. Hatta ulusal dil olarak kabul edilen dilde işleyen, ulusal kültür ve kimlik olarak kabul edilen kültür ve kimliği yansıtan tüm sosyal, siyasal ve ekonomik kurumların ulus inşa etme politikalarının önemli araçları işlevini gördüklerini söylemek yanlış olmaz.

Ulus-inşa etme politikalarının bu araçları ile devletler, sınırları içerisinde yaşayan farklı dini, etnik ve kültürel gruplara mensup herkesi oluşturdukları ulusal kültür, dil ve kimlik içerisinde asimile etmek suretiyle tek bir ulus yaratmayı hedeflemişlerdir (Tok, 2006: 21). Topraklarındaki etnik, dini ve kültürel farklılıkları mümkünse (gönüllü ya da zorunlu) asimilasyon yoluyla (bazen de toplu sürgün ya da daha kötüsü etnik temizlik ya da soykırım gibi yöntemler kullanmak suretiyle⁷) ortadan kaldırarak, bu mümkün değilse onları ikincil ve önemsiz kılarak kültürel yönden olabildiğince homojen siyasal birimler (ulus-devletler) oluşturmaya çalışmışlardır. Bu suretle devletin ve ülkenin birlik ve bütünlüğünün sağlanmasının ve eşit vatandaşlığın bir çeşit önkoşulu olarak gördükleri şeyi yaratmak istiyorlardı: ulus ve ulus-devleti. Böylece uluslar da ulus-devletler de milliyetçi ideolojinin bir eseri olarak devletlerin kendileri tarafından yaratıldılar.⁸

⁷ Amerikan yerlileri ve Avustralya aborijin halklarının deneyimlerine bakmak bu yöntemlerin sadece demokratik olmayan devletlerce değil, Batı'nın liberal demokratik devletleri tarafından da kullanıldığını göstermeye yeter.

⁸ Diğer bazı çalışmalarımda ele aldığım gibi (TOK, 2003 ve 2006) devletler tarafından ulus-inşa etmek için yaratılan ulusal dil, kültür ve kimlik yoktan var edilmemiş, baskın ya da egemen olan etno-kültüre dayalı olarak yaratılmıştır. Bunun sonucu olarak da, ulus inşa etme politikaları ile yaratılan ulusal kültür ve kimlik tarafsız ve kapsayıcı değildi; baskın grup ya da grupların etno-kültürlerinin statüsünü ulusala yükseltip bunları kurumsallaştırıyor ve böylece bunları avantajlı kılıyordu. Bu durum karşısında devletlerin sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik, dini ve kültürel grupların devletlerin uyguladığı ulus ve ulus-devlet inşa etme politikalarına tepkileri de farklı şekillerde oldu. Bazı göçmen gruplar gönüllü olarak asimilasyonu seçerken, (kendilerini ağırlıklı olarak dini bakımdan tanımlayan) diğer bazı gruplar farklılıklarını koruyarak ya da genel bazı toplumsal uygulamalardan muaf tutulmalarını isteyerek ana akım kültürüne entegre olmayı arzuladılar. Belli bir bölgede yoğunlaşmış, az çok kurumsallaşmış bir kültüre sahip ve kendilerini farklı bir ulus olarak

Peki ama kültürel (ulusal) olarak homojen bir siyasal birim olan ulus-devletin liberal demokratik siyasetin işleyişine katkısı nedir? Kültürel (ulusal) kimlikle siyasal kimliğin (vatandaşlık kimliğinin) çakışması liberal demokratik siyaset açısından neler ifade eder? Milliyetçiliğin homojenleştirici kimlik siyasetinin işleyişini ve bu süreçte ulus, ulus-devlet ve liberal demokrasinin ortaya çıkışını ele aldıktan sonra şimdi bu soruları irdelemeye geçebiliriz.

2. Liberal Demokratik Değerler ve Ulus-Devlet

Hemen hemen tüm liberal demokrasiler tarihsel süreç içerisinde belli bir dönemde ulus inşa etme politika ve stratejilerine başvurdu. Çünkü ulus-devlet liberal demokrasinin en iyi işleyebileceği siyasal ve toplumsal koşulları sağlıyordu. Liberal demokrasinin temel ilkelerinin en iyi hayata geçirilebileceği ve temel hedeflerinin en iyi gerçekleştirilebileceği siyasal birimler ulus-devletlerdi. Milliyet de, Canovan'ın deyişiyle (1996: 80) liberal demokrasileri çalıştıran 'bataryaydı'. Liberal demokrasinin gerçekleştirmeye çalıştığı farklı ancak birbiriyle bağlantılı üç temel değer olduğu söylenebilir: a) bireysel özgürlük b) demokratik yönetim ve c) sosyal adalet. Liberal demokrasinin bu üç temel değerinin gerçekleştirilmesinde ulus-devletin ne gibi bir işleve sahip olduğuna bakmak ulus-devlet ile liberal demokrasi arasındaki ilişkinin doğasını daha iyi anlamamızı sağlayabilir.

a) Bireysel Özgürlük

Son iki yüzyıldır liberal demokrasi projesi çoğu ülkede ulus-inşa etme projesi olarak yürütülmüştür. Bu projede modern devletin gücü etnik, dini, kültürel ve yerel cemaatlere bağlılıkları yıkmak ya da en azından zayıflatmak için kullanılmıştır (Gray, 2003: 114). Ulus inşa etme projeleriyle, ülke sınırları içerisinde yaşayan insanlar bir yandan hapsedildikleri cemaat kimliklerinden ve yerel bağlardan devlet eliyle kurtarılıp özgürleştirilirken, diğer yandan da ulusal kültür ve kimlik içerisinde asimile edilip, milliyet bağı ile birbirlerine bağlanarak hem ulusun mensubu, hem de ulus-devletin özgür ve eşit vatandaşları statüsüne kavuşturuluyorlardı. Böylece liberal demokrasilerde ulus inşa etme süreçleri aynı zamanda özerk / özgür bireylerin yaratıldığı

görme eğiliminde olan etno-kültürel gruplar ise asimilasyona karşı direndiler. Devlet tarafından yaratılan baskın kültüre dayalı ulusal kültür ve kimliği reddedip, kendi etno-kültürlerini ulusallaştırma, kendi ulus ve ulus-devletlerini kurma mücadelesine giriştiler. Böylece devletlerin asimilasyonist milliyetçiliğine bir tepki olarak ayrılıkçı etnik milliyetçilik ya da azınlık milliyetçiliği diyebileceğimiz bir milliyetçilik türü ortaya çıktı.

(özgürleştirici) süreçler oldu. Bireysel özgürlüğü güvence altına alan hak ve özgürlükleri garanti eden bir siyasal ve hukuksal sistem üzerinde yükselen ulusal kültür, bireylerin hayatlarıyla ilgili seçimler yapmaları için gerekli değer, anlam ve seçenekleri sağlayarak bireysel özgürlüğün kullanılması için gerekli toplumsal önkoşulları yarattı. Liberal demokrasinin en temel değerlerinden birisi olan bireysel özgürlük yaratılan ulusal (milli) siyasal ve toplumsal kültürde ifadesini buldu. Bunun sonucunda da, özerk / özgür bireyler, liberal demokrasilerin ulus inşa etme projelerinin bir parçası olarak yarattıkları, bireysel özgürlüğü el üstünde tutan ulusal kültürlerin ürünleri olarak tarih sahnesine çıktılar (Gray: 115).

Ulus inşa etme projesinin aynı zamanda toplumun liberalleştirildiği bir süreç olarak yürütüldüğüne ilişkin bu kısa tarihsel irdelememiz, liberal demokrasinin bireyin özgürleştirilmesi hedefinin gerçekleştirilmesinde ulusal kültürün oynadığı önemli rolü ortaya koymaktadır. Ulus-devletin bireysel özgürlüğün en anlamlı şekilde ifade edildiği siyasal bağlam olduğuna da işaret etmektedir. Bu nedendir ki, Tamir (1993), Raz (1994), Kymlicka (1995) ve Miller (1995) gibi liberal düşünürler, liberal demokratik toplumların ulusal kültürünün önemini onun bireysel özgürlüğü mümkün kılan siyasal ve toplumsal koşulları sağlayıcı rolüne dayandırır. ⁹ Bu görüşe göre, bireysel özgürlük çeşitli seçenekler arasında seçim yapabilmeyi gerektirir ve ulusal kültür de seçim yapabilmek için gerekli olan bu seçenekleri sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bu seçenekleri birey için anlamlı kılar.

Bireyler yaşamları ile ilgili önemli seçimleri, kendileri için mevcut seçeneklerin değeri hakkındaki inançlarına dayalı olarak yaparlar; değer hakkındaki inançlarına bağlı olarak yaşamdaki en önemli kararlarını alırlar. Değer hakkındaki inançları bireylerin yaşamına anlam verir, neyi niçin yaptıklarını açıklar (Kymlicka, 1989: 163-164; 1995 Bölüm 5). Bir seçeneğin değeri hakkında bir inanca sahip olma ise öncelikle o seçeneğe kültürümüz tarafından atfedilen anlamları kavramayı gerektirir. Ulusal kültür geniş bir toplumsal kurum ve pratikler yelpazesinin temelini oluşturan ortak bir gelenek ve göreneğin dağarcığını içerir¹⁰. Bu yüzden

⁹ Burada ulusal kültürle bireysel özgürlük arasındaki ilişkiyi açıklamada ağırlıklı olarak Kymlicka'nın görüşlerine yer veriyorum. Ancak bahsettiğimiz diğer liberal düşünürlerin bu konudaki düşünceleri bazı farklılıklar olsa da temelde Kymlicka'nın düşüncelerine benzemektedir.

¹⁰ Kymlicka ulusal kültürü anlayışı bakımından önemli ölçüde Dworkin'in görüşlerini benimsiyor. Bkz. Kymlicka (1995: Bölüm 5 ve 2001b: 209-210).

bir seçeneğin (bir toplumsal pratiğin) anlamını idrak etme bu ortak söz dağarcığını–bu ortak söz dağarcığını oluşturan dili ve tarihi–anlamayı gerektirir. Bir seçeneğin bizim açımızdan herhangi bir önemi olup olmadığı ortak geleneğin ve göreneğin dilinin söz konusu seçeneğin anlam ve önemini aktarıp aktarmadığına ve nasıl aktardığına bağlıdır (Kymlicka, 2001b). Ortak dilin bu seçeneklere anlam kazandırma tarzı ise tarihimiz, gelenek ve göreneklerimiz tarafından şekillendirilir. Bu kültürel anlatıları kavramak yaşamımızı nasıl süreceğimize ilişkin akıllıca değerlendirmeler yapabilmemizin önkoşuludur. Bu anlamda ulusal kültür sadece seçenekler sağlamakla kalmaz, aynı zamanda deneyimlerin değerli olduğunu gösteren bir araç da sağlar. O halde bireysel özgürlüğün gerektirdiği anlamlı bireysel seçimleri yapmak için gerekli anlamlı seçenekler ulusal kültür tarafından sağlanır. Bu da liberal demokratik bir değer olan bireysel özgürlüğün gerçekleşmesinde ulusal kültürün nasıl önemli bir rol oynadığını ortaya koyar.

b) Demokratik Yönetim

Liberal demokrasi sadece bireysel özgürlükleri güvence altına almayı, bireyleri özgürleştirmeyi amaçlamaz, aynı zamanda onların kamusal alanda vatandaşlık kimlikleri ile siyasal yönetime katılımlarını da amaçlar. Bu anlamda bireysel özgürlük ilkesi kadar demokrasi ilkesini de hayata geçirme projesidir. Demokrasi sadece seçimler ve oy kullanmaktan ibaret değildir. Seçimler ve oy kullanma, önemli olsa da, daha geniş demokratik özyönetim sürecinin yalnızca bir parçasıdır. Demokratik özyönetim süreci siyasi meseleler ve bunların nasıl çözüleceğine ilişkin yol ve yöntemlerin kamusal tartışması ile başlar. Böyle bir tartışma ve müzakere sürecinden çıkan kararlar bir bütün olarak halkın dikkatli düşünülerek ortaya konmuş iradesini ve ortak iyisini yansıttığı temelinde meşrulaştırılırlar (Kymlicka, 2001a: 226). Bu yüzden demokrasi sadece seçimlerde oy kullanmayı sağlayan bir sistem değil, aynı zamanda vatandaşların siyasal tartışmalara katılımlarını sağlayan bir kolektif müzakere ve meşrulaştırma sistemidir.

Böyle bir demokrasi anlayışı, demokratik tartışma sürecine katılanların birbirlerini anlamalarını ve birbirlerine güven duymalarını gerektirir. Her şeyden önce halkın birlikte kendini yönetmesi onu oluşturan insanların birbirlerini anlamasına bağlıdır. Siyasal tartışma ve müzakere ancak katılımcılar birbirlerini anlıyorsa mümkün olabilir. Bu da ortak bir dilin gerekliliğine işaret eder. J. S. Mill daha 1860'larda bunu görmüş ve temsili demokrasi üzerine düşüncelerini ortaya koyarken ortak bir dilde bütünleşmiş bir halk olmaksızın yaşayabilir

(uygulanabilir) bir demokrasinin olamayacağını ileri sürmüştü. Mill'e göre (1993: 392), dil yönünden çeşitlilik gösteren devletlerde demokrasinin uygulanabilirliği "imkansız yakındır", çünkü "halk "farklı dillerde okuyup yazdığı için temsili [demokrasinin] kurumlarının işleyişi için gerekli olan birleşik kamuoyu oluşamaz". O halde dil birliğine dayanan ulus-devletler, halkın ortak dilinde siyasal tartışmaların (siyasetin) yapılmasını ve bu suretle kamuoyunun gelişimini ve kolektif iradenin oluşumunu mümkün kılarak güçlü ve uygulanabilir bir liberal demokrasi için en uygun koşulları yaratırlar (Kymlicka, 2001b: 213-214).

Ulus-devlet ortak ulusal dil vasıtasıyla vatandaşların karşılıklı olarak birbirlerini anlamalarını sağlayarak uygulanabilir bir liberal demokrasi için en uygun forumu sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ortak ulusal kimlik vasıtasıyla siyasal tartışma ve müzakereler için gerekli olan karşılıklı güven ve dayanışma hissini de yaratır.¹¹ Siyasal tartışma ve müzakerenin mümkün olabilmesi için katılımcıların başkalarının çıkar ve fikirlerini dikkate alma konusunda samimi bir isteğe sahip olmaları gerekir. İnsanlar, diğerlerinin samimi bir biçimde kendi çıkar ve fikirlerini (de) hesaba katacaklarına inanıyorlarsa, bu konuda diğerlerine güvenleri varsa, siyasal tartışmalara katılmayı anlamlı bulurlar (Kymlicka, 2001a: 226). Dahası bir seçim ya da tartışmada kaybedenler, ancak gelecek sefere kazanabileceklerini ihtimal dahilinde görüyorlarsa ve kendileri kazandıklarında diğerlerinin de sonuçlara uyacaklarına dair güvene sahipse sonuçları kabul etme eğiliminde olurlar.¹² İşte ulus-devlet yarattığı ortak ulusal kimlik vasıtasıyla liberal demokrasinin işlemesi için gereken bu karşılıklı güven ve dayanışma hissi ihtiyacını karşılar.

c) Sosyal Adalet

Liberal demokrasilerde sosyal adaletin tüm vatandaşlar için fırsat eşitliğinin sağlanmasını ve bir sosyal haklar sisteminin kurulmasını gerektirdiği kabul edilir. Rekabete dayalı modern ekonomide faaliyet gösterebilmek ve emek piyasasında iş için yarışabilmek belli bilgi, yetenek ve niteliklere sahip olmayı gerektirir. Bazıları bu bilgi, nitelik ve

¹¹ Siyaset ve adalet hakkında kamusal tartışma ve müzakereleri mümkün kılan güven ve dayanışma hissini sağlanmasında ortak ulusal kimliğin oynadığı rol için ve ulusal kimliğin siyasal toplumun birlik ve istikrarına katkısı için bkz. Tok (2003: özellikle s. 207-219).

¹² Bir seçim ya da tartışmada kaybedenlerin seçim ya da tartışmanın sonucuna uymalarının önemli sebeplerinden birisi de; kendilerini ortak ulusal kültürle ve kimlikle özdeşleştirmelerinin onlar için en azından kısmen (o kültür ve kimliği temsil eden) devlet ve kurumlarına bağlılığın ve devletin meşruluğunu kabul etmenin kaynağı olmasıdır. Argümanın detayları için bkz. Tok (2003:207-219).

yetenekleri kazanmada kendi seçimlerinin ürünü olmayan, tamamen koşullardan kaynaklanan nedenlerden dolayı dezavantajlı, bazıları ise avantajlı durumda olabilir. İşte fırsat eşitliği vatandaşların kendi seçimlerinden değil, şartlardan kaynaklanan dezavantajlarının giderilmesi ve tüm vatandaşlar için (yaşam için önemli olan) fırsatlara erişim bakımından eşitliğin sağlanması demektir. Vatandaşların modern ekonomide faaliyet gösterebilmek için gereken yetenek ve nitelikleri kazanma bakımından fırsat eşitliğine sahip olmaları sosyal adaletin bir gereğidir. Bu şekildeki bir fırsat eşitliği anlayışı insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasını ve (onların seçimlerinden değil, fakat koşullardan kaynaklanan) belli dezavantaj ve zayıflıklara karşı korunmalarını amaçlayan bir sosyal refah hakları sistemi ile desteklenir.

Dil ve kültür yönünden homojen bir siyasal birim olarak ulus-devlet sosyal adaletin bu gereklerinin yerine getirilmesi için en uygun koşulları sunar. Aslında ulus-devlet biçimindeki siyasal örgütlenmenin kendisi, modern endüstrileşmiş toplumun işlevsel bir zorunluluk olarak kültür ve dil yönünden homojenlik gerektirmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Gellner, 1983: 139-140; Taylor: 1997, 32-33). Endüstrileşmiş geniş ölçekli ekonomiler olarak modern toplumlar, coğrafi ve mesleki yönden hareketli, okuma yazma bilen, eğitilmiş ve rahat iletişim kurabilen bir işgücüne ihtiyaç duymaya başlamışlardır (Gellner, 1983: Bölüm 3). Modern ekonominin gerektirdiği böyle bir işgücünün oluşturulması da ancak ortak bir dil ve kültürün kitlelere öğretilip benimsetilmesi ve ortak bir dilde eğitimin tüm ülke nüfusuna yayılması ile (yani eğitimin ulusallaştırılması ile) mümkün olmuştur. Bu da devletin sınırları içinde kültür ve dil yönünden homojenleşmenin sağlanması demektir. Böylece ulus-devlet siyasi örgütlenmesinin ortaya çıkması için gerekli koşullar, modern endüstri toplumunun gerektirdiği işlevsel bir zorunluluk olarak ortaya çıkmış oluyordu.

Modern toplum için bu şekilde işlevsel bir zorunluluk olarak ortaya çıkan kültür ve dil yönünden homojenlik ve bunu sağlamanın en önemli aracı olan ulusal eğitim sistemi aynı zamanda fırsat eşitliği için de bir önkoşul olarak görülür. Ortak standart bir dilde standart bir kamusal eğitim sunan ulusal eğitim sistemi; ülkedeki tüm insanların ortak ulusal dil ve kültüre hakim olmalarını sağlamak suretiyle geri kalmış bölgelerin ve farklı toplumsal sınıf, grup ve katmanların ulusal toplumla bütünleşmelerini sağlar. Bunun yanında her bölgeden, her toplumsal sınıf ve gruptan çocukların, modern ekonomide rekabet için gereken bilgi ve yetenekleri kazanmalarını da mümkün kılar (Kymlicka, 2001a:

226). Bütün bunlar ise, ulusal ortak dilde işleyen sosyal, ekonomik ve siyasal kurumlara erişimde eşitlik açısından tanımlanan fırsat eşitliğinin sağlanmasının önemli gerekleridir.

Ulus-devletin kültür ve dil yönünden homojenliği yine sosyal adaletin (sosyal refah devleti uygulamalarının) gerektirdiği karşılıklı dayanışma hislerinin yaratılmasında önemli bir rol oynar. Sosyal refah devleti uygulamaları vatandaşların etnik köken, din ve yaşam biçimleri bakımından kendilerinden farklı olan, muhtemelen asla karşılaşmadıkları ve hiç tanımadıkları (anonim) kimseler için fedakarlıklarda bulunmalarını gerektirir (Kymlicka, 2001: 225). Vatandaşların hiç tanımadıkları anonim kimseler için sosyal refah devleti uygulamalarının gerektirdiği bu fedakarlıkları yapmalarını mümkün kılan ulus-devletin homojen kültür ve diline dayalı olarak oluşturulan ortak ulusal kimliktir (Miller, 1995: 65-73). Ortak ulusal kimliğe sahip oldukları hissi ulus-devlet vatandaşlarını öyle bir bütünleştirir ki, tanınmayan anonim kimseler için yapılan fedakarlıklar bu sayede artık "bizden biri" için yapılan fedakarlıklara dönüşür (Kymlicka, 2001: 225). Ortak ulusal kimliğe sahip olma hissi yine vatandaşlara–bugün muhtaç olana yardım edene yarın muhtaç duruma düştüğünde yardım edileceği anlayışı temelinde–bu fedakarlıkların karşılıklı olacağı güvenini verir. Bütün bunlardan dolayı, ulusal kimlik, sosyal refah uygulamalarının gerektirdiği fedakarlıkları mümkün kılan dayanışma ve güven hissinin kaynağıdır.

O halde, ulus-devlet vatandaşların ortak toplumsal, ekonomik ve siyasal kurumlara eşit erişimi için gerekli olan koşulları yaratarak ve sosyal refah uygulamalarının gerektirdiği fedakarlıkları mümkün kılan güven ve dayanışma hissinin sağlayarak sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde hayati bir rol oynar.

Bu bölümdeki irdellemelerimiz temel liberal demokratik değerler olan bireysel özgürlük, demokratik yönetim ve sosyal adaletin en iyi şekilde (dil ve kültür bakımından homojen ve halkı ortak bir ulusal kimlikte bütünleşmiş olan) ulus-devletler temelinde gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır. Buna, ulus-devletin ortak ulusal dil, kültür ve kimliğe ilişkin bu homojenliğinin liberal demokratik siyasal toplumun birlik ve istikrarı için gerekli bağları sağladığını da eklemek gerekir. Bütün bunlar ulus-devletlerin neden liberal demokrasilerin en iyi işleyebileceği siyasal örgütlenme biçimleri olduğunu önemli ölçüde açıklar. Ulusun, ulusal dil, kültür ve kimliğin

liberal demokratik siyaset açısından taşıdığı merkezi önemi anlaşılır kılar.

3. Sonuç

Çalışmanın milliyetçiliğin kimlik siyasetinin işleyişini irdelediğimiz ilk bölümünde; ulus, ulus-devlet ve liberal demokrasinin, milliyetçiliğin homojenleştirici kimlik siyasetinin bir gereği olarak ortaya çıktığı sonucuna varmıştık. Liberal demokrasi ve ulus-devlet ilişkisinin doğasını irdelediğimiz ikinci bölümde ise, bir siyasal yönetim biçimi olarak liberal demokrasinin gerektirdiği kimlik siyaseti türünün milliyetçilik ve gerektirdiği siyasal örgütlenme biçiminin ise ulus-devlet olduğu sonucuna vardık. Farklı iki perspektiften-milliyetçilik kimlik siyaseti ve liberal demokrasi perspektiflerinden-varılan her iki sonuç da milliyetçilik kimlik siyaseti, ulus, ulus-devlet ve liberal-demokrasi arasında çok yakın bağlantılar olduğunu göstermektedir.

Milliyetçilik kimlik siyasetinin işleyişini bu şekilde irdeleyip, ulus-devlet liberal demokrasi ilişkisini açıklığa kavuşturduktan sonra, milliyetçiliğin homojenleştirici kimlik siyasetine meydan okuyan çokkültürcülük kimlik siyasetinin amaçları ile ilgili bir kaç söz ederek çalışmamızı bitirmek yerinde olur. Çokkültürcülük kimlik siyasetinin; kimlik siyaseti, siyasal örgütlenme biçimi ve siyasal yönetim biçimine ilişkin birbirleriyle bağlantılı üç önemli talebi vardır: 1) Milliyetçiliğin homojenleştirici kültürel kimlik siyasetinden devletin sınırları içerisindeki kültürel çeşitliliğin tanındığı çokkültürlülük kimlik siyasetine geçilmesi; 2) Ulus-devlet siyasal örgütlenme biçiminden çokkültürlü devlet siyasal örgütlenme biçimine geçilmesi; 3) Ulusların özyönetimleri fikrine dayalı temsili liberal demokrasiden farklı kimlik gruplarının ortak karar alma mekanizması fikrine dayalı müzakereci liberal demokrasiye geçilmesi. Mevcut siyaset anlayışımızı köklü bir biçimde değiştirmeye yönelik bu talepler, hakim kimlik siyasetinin-milliyetçilik kimlik siyasetinin-nasıl bir meydan okumayla karşı karşıya olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu talepler, çokkültürcülüğün meydan okumasının siyasette paradigma değişikliğine ilişkin bir arayış olduğunu göstermektedir.

Bir taraftan etnik, dini ve ulusal gruplardan yerli halklar ve göçmenlere, feministlerden eşcinsellere, yeşillerden özürülülere kadar çeşitli grupların grup kimlikleri adına seslendirdikleri taleplerin, diğer taraftan da küreselleşmenin ulus-devlet ve liberal demokrasi üzerine etkileri dikkate alındığında, çok da uzak olmayan bir gelecekte siyaset anlayışımızda bu paradigma değişikliğinin yaşanması muhtemeldir. Aşağı yukarı son iki

yüzyıla damgasını vuran milliyetçiliğin homojenleştirici kimlik siyasetinden çokkültürlülüğün kimliklerin ve kültürlerin çoğulluğunu, heterojenliğini ve melezliğini kabul eden kimlik siyasetine geçişle birlikte, devletin ve liberal demokrasinin meşruiyet temelleri de değişeceğe benzer. Devletler grup kimliklerinin çoğulluğunu ve melezliğini yansıtabildikleri ölçüde, liberal demokrasiler de tartışma, müzakere ve temsil yoluyla farklı kimlik gruplarının birlikte ortak kararlara varabilmelerini mümkün kılabilirler ölçüde meşru olabilecek gibi görünüyorlar.

KAYNAKLAR

- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities*, London: Verso.
- Benhabib, S. (1999) "Demokratik Moment ve Farklılık Sorunu", içinde *Demokrasi ve Farklılık* İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, 11-33.
- Canovan, M. (1996) *Nationhood and Political Theory*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Connolly, W. E. (1995) *Kimlik ve Farklılık*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dworkin, R. (1986) *A Matter of Principle*, (Oxford: Clarendon Press).
- _____ (1989) "Liberal Community", *California Law Review*, 77/3: 479-504.
- Fukuyama, F. (1992) *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press.
- Gellner, Ernst (1983) *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell Publishers.
- _____ (1997) *Nationalism*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- Gray, J. (2003) *Liberalizmin İki Yüzü*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Heywood, A. (2006) *Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1990) *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth and Reality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kymlicka, W. (1989) *Liberalism, Community and Culture*, Oxford: Clarendon Press.
- _____ (1995) *Multicultural Citizenship*, Oxford: Clarendon Press.
- _____ ve Straehle, C. (2001a) "Cosmopolitanism, Nation-States and Minority Nationalism", içinde W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular*, Oxford: Oxford University Press, 221-240.
- _____ (2001b) "From Enlightenment Cosmopolitanism to Liberal Nationalism", içinde W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular* Oxford: Oxford University Press, 203-220.

- Mill, J. S. (1993) "Representative Government", içinde (der.) G. Williams, *Utilitarianism, On Liberty, Considerations On Representative Government*, London: Everyman, 187-428.
- Miller, D. (1995) *On Nationality*, Oxford: Clarendon Press.
- Rawls, J. (1972) *A Theory of Justice*, Oxford: Oxford University Press.
- _____ (1996) *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press.
- Raz, J. (1994), "Multiculturalism: A Liberal Perspective", içinde *Ethics in the Public Domain*, Oxford: Oxford University Press, 155-176.
- Tamir, Y. (1993) *Liberal Nationalism*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Taylor, C. (1997) "Nationalism and Modernity", içinde R. McKim ve J. McMahan (der.), *The Morality of Nationalism*, Oxford: Oxford University Press, 31-55.
- Tok, N. (2003) *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____ (2006) "Çokkültürlülüğe Bir Yanıt Olarak Tekkültürcülük ve Çokkültürcülük", *Demokrasi Platformu*, Yıl: 2, Sayı: 5: 19-33
- Walzer, M. (1995) "The New Tribalism", içinde O. Dahbour ve M. R. Ishay (der.), *The Nationalism Reader*, Atlantic Highlands, New Jersey: Humanities Press, 322-332.